

Els hisendats Coll
i Caritg, de Lliurona.

Hisendats, de classe dominant a classe dirigent

Mònica Bosch

En la societat gironina del segle XIX, encara eminentment agrària i, en general, amb un nivell d'industrialització més aviat escàs, els hisendats destacaren no només com a classe econòmicament i socialment dominant, sinó també com a classe dirigent. Un llarg procés que havia durat diverses centúries i en el qual havien estat cabdals les estratègies matrimonials i hereditàries, així com la compra de propietats –aprofitant, molt especialment, l'endeutament crònic dels estrats inferiors de la pagesia–, va permetre l'ascens i la consolidació d'una minoria de grans propietaris rurals que podien viure de les seves rendes.

A les comarques gironines els hisendats basaven la seva renda en una gran propietat rural que es trobava fragmentada en diverses unitats d'explotació. La cèl·lula bàsica era el mas, que incorporava tant terres de conreu com zones ermes i/o de bosc. Aquestes unitats d'explotació sovint estaven bastant separades les unes de les altres, situades en diversos termes municipals. Una de les principals explicacions d'aquesta gran fragmentació i dispersió territorials –que han influït, sens dubte, en el fet que la gran propietat rural passés més desapercebuda a les comarques gironines que en d'altres zones de l'Estat, com Andalusia, on es presenta d'una forma més unitària– cal buscar-la en les estratègies matrimonials i hereditàries practicades per l'elit propietària.

En efecte, una molt ben calculada política matrimonial –de fort caràcter endogàmic dintre dels mateixos rengles dels

pagesos de mas- havia afavorit al llarg de diverses generacions la *progressiva acumulació de patrimonis procedents de diverses famílies* (de vegades gràcies als casaments hereu-pubilla, altres vegades simplement perquè la muller –o ja el seu hereu– acabava heretant el patrimoni familiar d'origen degut a l'estroncament, fruit de l'atzar, de la línia masculina d'herència), mentre que la institució de l'hereu únic universal, generalment practicada per la pagesia, s'encarregava d'evitar la fragmentació dels béns acumulats. Una mena de «lògica del cognom», o la voluntat de vincular indefinidament un patrimoni inalterat, o en tot cas ampliat, però mai reduït, a un llinatge familiar –com ha definit l'historiador italià Paolo Macry per a la societat napolitana del segle XIX–, orientava també les *opcions familiars i patrimonials de l'elit agrària catalana* per damunt dels interessos particulars dels seus membres. Així, l'alt grau de celibat entre els germans i germanes de l'hereu, molts dels quals ingressaven en la vida religiosa a través de la fundació, per part d'aquest darrer, de beneficis eclesiàstics –que permetien, amb les seves rendes, el manteniment d'un familiar religiós darrere l'altre–, s'ha d'entendre més com una estratègia que obeeix a una lògica de conservació del patrimoni, a través de l'estalvi del pagament de legítimes que aquest sistema permetia, que no pas com a autèntiques vocacions religioses. I aquesta entre moltes altres estratègies d'aquest tipus practicades per l'elit propietària i que han estat ben descrites per historiadors com Llorenç Ferrer Alòs.

Els inicis dels hisendats

Com a indicatiu de la consolidació de la situació de preeminència econòmica i social a què havia arribat la classe dominant agrària, assistim, a partir de la Guerra Gran (1793-1795), a l'aparició d'una paraula nova, el terme *hisendat* –desconegut fins llavors en els documents notariais de les comarques gironines–, amb el qual passaren a autoqualificar-se, a autoreconèixer-se, els rendistes agraris fos quina fos la seva procedència social (antics pagesos de mas, pagesos que ja havien sol·licitat i obtingut algun grau de noblesa, o comerciants i persones procedents d'altres sectors, com el món de les lleis, que havien comprat terres i havien acabat vivint, principalment, de les rendes que aquestes els proporcionaven). També a partir de llavors –segons Rosa Congost, que ha estudiat aquest interessant fenomen– començà a minvar la demanda de privilegis nobiliaris per part d'aquest mateix grup, com si aquesta forma d'ascens social pròpia de l'Antic Règim ja no els fos necessària per remarcar el seu prestigi i en tinguessin ja prou amb aquella nova etiqueta a partir de la qual definien la seva consciència de classe en la nova societat que s'anava formant i que va acabar conduint a la revolució i l'Estat liberals.



Blanca de Pujadas i de Caramany,
hereva del patrimoni matern
a l'Empordà, la Selva i el Gironès.

Durant la primera meitat del segle XIX moltes famílies d'aquests hisendats culminaren també el seu llarg procés d'ascens econòmic i social amb un altre fenomen: l'absentisme de la seva localitat d'origen i el trasllat de la seva residència habitual a alguna de les principals ciutats caps de partit judicial de les comarques gironines. En efecte, si bé alguns hisendats ja havien abandonat el seu lloc d'origen rural en el segle XVIII, en la majoria dels casos aquest fenomen va tenir lloc en el segle XIX, sobretot a partir de l'inici de la primera guerra carlina (1833-1840), com a conseqüència de la inseguretats en el camp que comportà aquell conflicte bèl·lic. L'ascens a capital de província aconseguit per la ciutat de Girona l'any 1833, arran de la nova divisió territorial de l'Estat, va contribuir sens dubte a fer que molts hisendats que en un principi només s'hi havien traslladat temporalment s'hi quedessin definitivament, i que molts d'altres s'hi establissin de bell nou. La ciutat de Girona, doncs –sense menystenir per això el pes específic que localitats com la Bisbal, i molt especialment Figueres, conservaren durant aquell segle–, acabà consolidant-se a mitjan segle XIX com el principal nucli d'atracció de la classe dominant de la regió de Girona i, en conseqüència, també com el principal centre dels interessos agraris que els hisendats tenien repartits per una extensa zona de la província. Aquest fet, sens dubte, obliga que qual-



Família dels Coll i Caritg.

sevol història que vulgui fer mínimament comprensible, i abastar en tot el seu significat, l'autèntic pes de la ciutat de Girona haurà de tractar de les relacions entre la «ciutat» i aquesta extensa zona geogràfica de la qual, i sobre la qual, «extreien» i exercien la seva influència els hisendats. En definitiva, que no hi pot haver història «urbana» de Girona sense la història rural de la seva zona d'influència.

Traslladar-se a ciutat oferia al grup de l'elit propietària la possibilitat de practicar una intensa vida social a través de les noves institucions recreatives que es van fundar o van arribar a la seva plenitud a mitjan segle XIX per tot Europa, i també en els centres més actius de les comarques gironines: els casinos (el Casino Gerundense fou inaugurat a final de la dècada dels anys quaranta del segle XIX, i Pedro Martínez Quintanilla, en les seves estadístiques de la província de Girona publicades l'any 1865, assenyala que el 1861 hi havia a la província «51 casinos y liceos, siendo la que en España reunía mayor número de esta clase de establecimientos») o els teatres (el mateix autor indica que dels 14 teatres que hi havia l'any 1863 a la província, «entre todos sobrepujan los de Figueras y Gerona por su esbelta forma, pintura y decoraciones», i que «este último fue reconstruido en 1860, siendo digno de una capital de primera clase»). La ciutat oferia també l'accés a òrgans de poder polític més influents que els del poble d'origen (l'Ajuntament de Girona o la Diputació Provincial) i una major proximitat amb el cap polític i el governador civil, i facilitava l'educació dels fills (l'any 1845 es creà a Girona l'Institut provincial, i a Figueres l'Institut d'ensenyament mitjà) o la possibilitat que aquests realitzessin

«bons matrimonis». En les seves cases dels llocs d'origen els hisendats ara només hi feien breus estades, sobretot a l'estiu o per les festes del lloc.

Al costat dels avantatges, que acabem d'exposar, caldria valorar també el cost d'aquest absentisme. De ben segur, va adquirir més importància triar un bon administrador del patrimoni, que portés bon compte de les rendes de les masoveries, dels arrendaments de les parcel·les de terres i del cobrament dels censos que pagaven els subemfiteutes als quals s'havien cedit petits trossos d'antics masos que havien quedat esquarterats en una constel·lació de petites parcel·les (perquè els hisendats, que pagaven, com a senyors útils, censos en general molt baixos per les emfiteusis concedides en època medieval pels senyors directes, havien sabut aprofitar-se del control sobre l'accés a la terra que els concedien aquells vells contractes per cedir, durant els segles XVIII i XIX, aquelles mateixes terres als subemfiteutes en condicions molt més avantatjoses per als seus interessos). L'absentisme, doncs, ¿va influir en un cert descens de la renda que percebien els hisendats a causa de l'allunyament de les seves terres i la major possibilitat de frau per part dels pagesos i els administradors? També hi va haver veus, cap a mitjan segle XIX, que o bé alertaven o bé es queixaven que aquest allunyament estava provocant un perillós deteriorament de les tradicionals relacions paternalistes amb els colons, o un descens de les rendes d'institucions com les obrieres parroquials. I a tot això s'havia d'afegir, és clar, el gran cost econòmic que tenia comprar o llogar un casal a la ciutat, dotar-lo d'un servei domèstic sovint molt nombrós i fer front a la despesa que representava mantenir aquesta intensa vida social que oferia el nou medi.

La integració a la ciutat

Hem dit que viure a ciutat facilità la concertació de matrimonis avantatjosos per als fills dels propietaris, motiu pel qual algun hisendat recomanava als seus semblants que hi residissin durant els mesos d'hivern. I és que la importància de les relacions familiars seguia tan vident com en els segles anteriors. Gràcies a una molt ben estudiada política matrimonial, en els rengles de l'elit propietària la família, entesa en un sentit extens, se'ns apareix com una complicada xarxa que articulava un autèntic bloc de poder econòmic, social i fins polític. Per posar només un exemple, els Carles, una de les principals famílies d'hisendats de les comarques gironines (originària de Torroella de Montgrí i establerta a Girona des de l'any 1772), van mostrar entre mitjan segle XVIII i mitjan segle XIX una clara predilecció per casar els seus hereus i els altres fills i filles amb membres del seu mateix nivell socioe-

conòmic —entroncant amb hereus i pubilles d'altres famílies d'hisendats, la majoria amb algun grau de noblesa o a punt d'obtenir-lo—, dintre del que podríem anomenar una clara «endogàmia de classe dominant rural», o bé amb militars d'alta graduació. Molts dels membres d'aquesta família, i de les famílies que s'hi emparentaren, exerciren a més diversos càrrecs polítics dins dels òrgans de poder municipal, provincial o estatal. L'endogàmia, per tant, es donava al segle XIX en el si d'un grup social benestant que es va constituir ja no només com a classe dominant econòmicament i socialment, sinó també com a classe dirigent.

Perquè durant la primera meitat del segle XIX, els hisendats, que ja en èpoques anteriors havien ocupat càrrecs polítics en les seves localitats d'origen, a mesura que s'anaven consolidant com a classe dominant ho feien també com un grup amb vocació de classe dirigent, i progressivament van anar ampliant la seva participació en àmbits d'influència cada vegada més amplis. Cal posar especial èmfasi en el caràcter de classe dirigent dels hisendats, perquè la historiografia que s'ha ocupat del període de la revolució liberal l'ha infravalorat sovint en posar tot l'accent sobre la burgesia «urbana» i els grups socials considerats «nous» (industrials i comerciants), que són vistos implícitament com els autèntics grups portadors dels valors de la nova societat liberal i del capitalisme econòmic. Si minimitzar aquest paper fins i tot en una ciutat com Barcelona ja seria discutible, molt més ho ha de ser en contextos com el gironí, on l'economia va continuar tenint durant el segle XIX una base fonamentalment agrària.

A mitjan segle XIX, els principals portaveus dels hisendats gironins, a través dels òrgans de premsa de les associacions

agrícoles de propietaris, defensaven l'apoliticisme com el camí a seguir de cara a l'establiment d'un front comú per a la millora de l'agricultura i la defensa dels seus particulars drets de propietat. Això no obstant, aquest discurs no fou mai incompatible amb la seva participació en els òrgans de poder polític en els moments crucials de formació de l'Estat liberal. L'activa participació de molts hisendats en els ajuntaments, la diputació provincial i el govern central, així com en moltes de les juntes sorgides durant el llarg procés revolucionari i en cossos de nova creació, com la Milícia Nacional, és una manifestació de la forta imbricació entre poder polític i econòmic sobre la qual el nou ordre liberal s'anà edificant en benefici dels grups socials benestants. Per entendre aquesta participació convençuda dels hisendats en els òrgans de poder i les institucions emanades del règim liberal només caldrà recordar, entre d'altres coses, que el nou ordre va permetre consolidar els drets de propietat d'aquells grups que a Catalunya ja la controlaven efectivament; que va sancionar la privatització general dels seculars usos col·lectius sobre les terres dels particulars a través dels decrets sobre tancament de terres; que va permetre als propietaris alliberar-se del pes econòmic de l'Església (a la qual molts pagaven préstecs en diners i censos) i beneficiar-se de la compra de béns desamortitzats, o que l'Estat liberal assumí com a propi el cost del manteniment de l'ordre social i la defensa dels interessos privats de propietat a través de la creació de la Guàrdia Civil (1844) i la Guàrdia Rural (1849).

Mònica Bosch Portell és secretària tècnica de l'ILCC — UdG.

Cecilio Granada, successor del llinatge dels Caramany, muntant a cavall a l'Alberg de Corçà.



Bibliografia

- BOSCH, Mònica (1999), «La formació d'una classe dirigent: els hisendats de la regió de Girona. L'exemple del patrimoni Carles (1750-1850)», dins R. Congost i L. To (curadors), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 365-408.
- BOSCH, M.; CLARA, J.; CONGOST, R.; PUIGBERT, J. i PUIGVERT, J.M. (1997): «De l'antic règim a la societat liberal», *Història de Girona*, núm. 8, Girona, Ateneu d'Acció Cultural (ADAC).
- CONGOST, Rosa (1990), *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo.
- (1998), «De pagesos a hisendats: reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)», *Recerques*, núm. 35, p. 51-72.
- GARRABOU, Ramon (1985), «La burgesia agrària gironina durant el segle XIX», *Revista de Girona*, núm. 112, p. 9-14.
- MACRY, Paolo (1988), *Ottocento. Famiglia, élites e patrimoni a Napoli*, Torino, Einaudi